

УДК 159.9-07. 316.614.4

ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ У СИТУАЦІЇ УСИНОВЛЕННЯ. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Мельничук Т.І. Економічна соціалізація дітей у ситуації усиновлення. Аналіз проблеми. Стаття присвячена основам економічної соціалізації дітей після усиновлення. На підґрунті теоретичного та практичного аналізу, власного соціального досвіду виявлено та проаналізовано соціально-психологічні фактори впливу формування у дітей початкових економічних уявлень та знань, виділені базові критерії економічної соціалізації дітей у середовищі сім'ї. Визначено, що після входження дитини у сім'ю, батьківство спонукає і вимагає уміння будувати особистісні взаємини з некрівною дитиною, зменшувати психологічну дистанцію між людьми, розвивати стосунки прихильності і взаємоприйняття одне одного. Розглянуто можливості застосування та поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання економічним знанням при вихованні дітей у сім'ї.

Ключові слова: усиновлення, адаптація, економічна соціалізація усиновленої дитини, формування економічної культури, дитина – сирота.

Мельничук Т.И. Экономическая социализация детей в ситуации усыновления. Анализ проблемы. Статья посвящена основам экономической социализации детей после усыновления. В результате теоретического и практического исследования, собственного социального опыта выявлены и проанализированы социально-психологические факторы влияния на формирование у детей начальных экономических представлений и знаний, выделены базовые критерии экономической социализации детей в среде семьи. Определено, что после вхождения ребенка в семью, родительство побуждает и требует умения строить личные отношения с некровными детьми, уменьшать психологическую дистанцию между людьми, развивать отношения привязанности и взаимовосприятия друг друга. Рассмотрены возможности применения и сочетания познавательных, теоретических и практических компонентов обучения экономическим знаниям в семье и их влияние на воспитательный процесс детей.

Ключевые слова: усыновление, адаптация, экономическая социализация усыновленного ребенка, формирование экономической культуры, ребенок-сирота.

Постановка проблеми. Єдиною найкращою формою влаштування долі дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, було й залишається усиновлення, у результаті якого дитина вибуває із системи державної опіки та піклування, позбуваючись статусу дитини-сироти чи такої, що залишилась без батьківського піклування, та отримуючи повноправну сім'ю.

Водночас проблема усиновлення, як прийняття некрівної дитини у сім'ю, залишається однією із найбільш складних, мало вивчених тем сучасної психологічної науки. Згідно з чинним законодавством України таємницею є, як факт отримання статусу батьків бути усиновлювачами, так і сама подія усиновлення. Тому малодослідженими є практично всі етапи процесу усиновлення, починаючи від підготовки батьків бути усиновлювачами, так і подальшого існування сім'ї з некрівною дитиною.

Історично склалося, що сім'я є одним із найважливіших соціальних інститутів, який дає дитині перший життєвий досвід, забезпечує середовище формування та розвитку особистості. У сім'ї визначаються соціальний статус дитини, закладається підґрунтя для становлення її світогляду і переконань, ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, соціальної поведінки, формується її економічна культура тощо. Однак, серед кола актуальних прикладних питань усиновлення, на жаль, бракує досліджень соціалізації усиновлених дітей, зокрема економічної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження явища усиновлення пов'язано зі складністю та закритістю цього процесу, що зосереджує увагу науковців на більш доступній сфері досліджень, зокрема функціонуванні замінних сімей (прийомних, патронатних, опікунських), що розкрито в працях Г. Бевз, В. Ослон, П. Котлі, О. Співаковської та ін. Питання розвитку дітей в умовах емоційної та соціальної депривації вивчалось Д. Боулбі, Я. Гошовським, Г. Грибанова, М. Ейнсворт, І. Лангмейер, З. Матейчек, В. Мухіною, Н. Максимовою, А. Прихожан, О. Трошихіна, Н. Толстих, Ю. Удовенко, А. Фрейд. Саме соціалізації дітей у сім'ях усиновителів присвячені праці Т. Мельничук [11].

Соціалізація як процес становлення особистості дитини вперше стає предметом наукового дослідження американських соціальних психологів у 50-ті – 60-ті роки минулого сторіччя (П. Глік, Б. Адамс, Л. Колберг та ін.). В останні десятиліття слід відзначити внесок у розробку сімейної соціалізації таких зарубіжних авторів, як Н. Смелзер (становлення самооцінки дітей); К. Стокер, С. Макхоул (взаємини між дітьми у сім'ї), К. Бродерік (системні теорії сімейної соціалізації). У вітчизняній науці роль суб'єкт-суб'єктного діалогу як умови повноцінного розкриття особистості в сімейному спілкуванні та самореалізації відзначалась у працях С. Братченко, Г. Дьяконова, С. Максименка, А. Маслоу, М. Пірен, К. Роджерса, Т. Титаренко та ін. [1; 7].

У зарубіжній та вітчизняній психологічній науці дослідження економічної соціалізації розпочалося відносно недавно. Вперше у вітчизняній психології дослідження економічної соціалізації розпочалися лише у 2000 році співробітниками лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка

НАПН України (Г. Авер'янова, Т. Говорун, Н. Дембицька, О. Лавриненко, В. Москаленко та ін.). Як зазначає В. Москаленко, соціально-психологічний процес входження індивіда в економічно систему суспільства є його економічною соціалізацією.

Сучасні дослідження вчених, які вплинули на економічну соціалізацію (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Н. Дембицька, В. Москаленко, А. Шатової, та ін.), свідчать про необхідність впровадження економічної освіти саме з раннього віку та вказують на роль і значущість економічної соціалізації: знайомства дітей з ринковими відносинами, економічними уявленнями (про працю, про гроші, про професію, про бюджет сім'ї, про якість людини-господаря), економічними поняттями (категоріями) та безпосереднім застосуванням їх у різних видах діяльності. В дослідженнях І. Зубіашвілі, Г. Маршалл і Л. Магрудер було встановлено залежність розуміння дітьми функцій грошей від безпосереднього досвіду, отриманого в сім'ях з різним соціально-економічним статусом [7; 8].

На сьогодні відсутні теоретично обґрунтовані і практично підтверджені дані щодо соціально-психологічних детермінант усвідомленого батьківства серед усиновителів, відсутні рекомендації щодо гармонійного виховання усиновлених дітей та вдалої їхньої подальшої соціалізації. За умов сьогодення, коли дітей вже з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями і процесами, актуалізується проблема економічної соціалізації та виникає необхідність їхнього ознайомлення з проблемами «дорослої» економіки. Враховуючи вищезазначене, сучасні економічні реалії країни, суспільно-політичні труднощі життя, є актуальним дослідження економічної соціалізації дітей в ситуації усиновлення.

Мета дослідження:

- на основі теоретичного та практичного досвіду проаналізувати вплив сім'ї після усиновлення на формування в дітей розуміння економічної культури та виділити базові критерії їхньої економічної соціалізації;

- визначити специфіку і основні тенденції процесу економічної соціалізації дітей в умовах усиновлення та виявити фактори, що сприяють чи перешкоджають цьому процесу.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Кожна людина, щоб жити в суспільстві, повинна оволодіти здобутками людства. Самостійно цього зробити дитина не може. Вона адаптується до життя передусім в умовах своєї родини. Саме там формуються соціально-побутові стандарти, звички, які дозволяють їй долучатися до духовних основ суспільства. Історично склалося, що сім'я є одним із найважливіших соціальних інститутів, який дає дитині перший життєвий досвід, забезпечує середовище формування та розвитку особистості. У сім'ї визначаються соціальний статус дитини, закладається підґрунтя для становлення її світогляду і переконань, ціннісних орієнтацій, морально-етичних ідеалів, соціальної поведінки, формується її економічна культура. Тобто сім'я створює умови побуту, формує перші соціальні, економічні та моральні уявлення дитини.

У дослідженнях Г. Бевз, Т. Мельничук показано, що усиновлення для дітей-сиріт та дітей, що залишилися без опікування батьків, є не тільки особливим мікросоціумом, але й одночасно є одним із найважливіших інститутів соціалізації, що виховує у дітей загальнолюдські цінності, моральні та культурні норми поведінки, вчить проявляти емоції та почуття, вибудовувати свої відносини, в тому числі і ринкові, отримати первинні розуміння економічної культури та поняття про власність, що в подальшому сприятиме досягненню дитиною вдалої економічної соціалізованості у новому для неї соціумі [2; 3; 10; 11; 12].

В. Москаленко відмічає основні принципи дослідження соціалізації особистості. З цих методологічних концепцій випливає, що соціальність особистості є надіндивідуальним феноменом, який створюється в міжіндивідуальній взаємодії людей як її результат, а соціалізація особистості є реалізацією в індивіда соціальності, що закладається до його народження у енергетично-інформаційному феномені, який втілено у взаємодії особистостей як закарбований в ній соціальний досвід людства [8, с. 3–18].

Н. Дембицька пропонує розглядати економічну соціалізацію як окрему модель соціалізації з позицій структурно-системного підходу – як складову єдиного процесу соціалізації особистості. Перший підхід спрямований на формування такого типу особистості, який є втіленням обов'язкових вимог до індивідів з боку сучасної соціально-економічної системи українського суспільства, яке швидко оновлюється і змінюється. Інший підхід постає як формування економіко-психологічних характеристик особистості через засвоєння нею економічних цінностей суспільства в процесі економічної життєдіяльності [5, с. 53–67].

Як уже відмічалось, важливим соціальним середовищем для розвитку дитини як особистості виступає сім'я. На жаль, дітям, що виховуються у інтернатних закладах, зазначене дається важко. Головна мета в інтернаті, щоб діти були нагодовані, здорові, не здійснювали правопорушень та мали можливість навчатися, тобто іде виховання «людини-споживача».

На жаль, така ж сама ситуація виникає і при усиновленні, сім'я, не маючи належного досвіду у вихованні дитини та намагаючись для неї компенсувати всі ті згаяні роки, що жила без дитини, обмежує її в будь-якій діяльності, безпричинно купує їй масу дорогих іграшок, старшим дітям безконтрольно видаються кошти на різні забаганки. Тобто сім'я, що взяла дитину із інтернату і повинна була їй допомогти здобути хоча б елементарні знання про економічну культуру, робить із дитини тільки «споживача». Тому важливим

моментом у процесі усиновлення є психолого-педагогічна підготовка майбутніх усиновителів до входження у їхню сім'ю дитини для подальшого формування ними особистості дитини.

Формування особистості дитини охоплює довгий і насичений період життя. І з якого періоду це формування розпочнеться, з народження дитини чи коли вона стане ходити, з навчанням її у школі чи вже у виші, залежить майбутній її розвиток у суспільстві та подальша соціалізація у ньому.

Неоднозначна думка науковців виникає при розробці концепції щодо соціалізації дитини, тобто чи на неї впливає генетична інформація, отримана у спадок, чи набутий життєвий досвід.

Дж. Мід, Е. Еріксон, К. Роджерс та інші вчені значну увагу приділяли впливу феномену ідентичності на розробку концепцій соціалізації з точки зору суб'єкт-суб'єктного підходу. У міжнародній десяти томній енциклопедії з питань виховання її автори – прихильники цього наукового підходу – відмітили, що останні дослідження характеризують соціалізацію як систему комунікативної взаємодії суспільства й індивіда. Один із типових представників цього підходу У. Уентворт відмічає, що процес соціалізації, будучи частиною реальної культури суспільства, є за своєю природою інтерсуб'єктивним процесом. Дитина від народження постає його повноправним учасником. Учений пропонує розглядати соціалізацію як інтеракцію, яка є діалогом «активностей». На його думку, «соціалізація – це визначена наявними структурами і протилежна їм діяльність нових членів, спрямована на їхнє входження в існуючий світ або його сектор» [9, с. 51].

«Когнітивна» модель соціалізації, засновником якої був Ж. Піаже, побудована на ідеї, що поведінка особистості детермінована її знаннями, а їхня сукупність утворює в її свідомості своєрідний образ (картину) довкілля [8; 11]. Саме ця картина світу, а не сама реальність, керує поведінкою людей. При цьому головний аспект соціалізації – розвиток пізнавальних, моральних та емоційних структур особистості [13, с. 196–283].

Тому після прийняття некривної дитини батьківство спонукає і вимагає вміння будувати особистісні взаємини з нерідною дитиною, зменшувати психологічну дистанцію між людьми, розвивати стосунки прихильності і взаємоприйняття один одного. На рівні суспільства сім'я та батьківство виступають соціальними інститутами, які формуються як малі, так і великі групи, що характеризуються індивідуальними особливостями взаємодії. То ж, явище батьківства постає перед нами у двох перспективах: індивідуальній та суспільній, які опосередковуються, згідно зі Л.Б. Шнейдер, спільним бажанням чоловіка та жінки мати дитину. Термін «потреба в дітях» та «батьківство» здебільшого використовується в контексті виховання та соціалізації дітей. Проте це поняття відображає також потребу людини у відтворенні собі подібної, а отже, включає очікування стосовно дитини, ставлення до неї, фіксує моделі батьківської та материнської поведінки. Явища батьківства розгортається на трьох рівнях: фізичному, психологічному та соціальному.

До фізичного відносять низку функцій: зачаття, виношування, народження. Психологічний та соціальний рівень включає догляд за дитиною, її виховання, прийняття її в ролі опіки чи усиновлення [3; 10; 11].

Отже, батьківство є системним явищем, у формуванні якого беруть участь різноспрямовані чинники.

Відомо, що усиновлення визначається як перехід прав і обов'язків від біологічних батьків дитини до усиновителів, при цьому дитина у правовому аспекті повністю прирівнюється до біологічних дітей усиновителя. Під усиновленням також розуміються суспільні відносини, суть яких зводиться до того, що в родину береться стороння дитина з метою виховання її як своєї рідної на правах сина чи дочки. Тому у більшості країн культура усиновлення не є таємницею і сприймається як повноцінний спосіб створення сім'ї.

Прагнення бачити прийомних дітей одразу рідними може призводити до ігнорування реальної картини їхнього актуального стану, особливо з врахуванням деприваційного досвіду таких дітей. Іноді в процесі адаптації до нової сім'ї складається ситуація протиставлення позиції біологічної та прийомної дитини, що посилює конкуренцію родини, в якій біологічні та прийомні діти ніби змагаються у прагненні «поріднитися» [12].

Тому, спираючись на практику власного соціально-психологічного супроводу сімей, що усиновили дитину, можна виокремити декілька порад для вдалої її соціалізації. Немає різниці, з якого віку дитина увійшла у сім'ю. Важливо її включити в побутову частину, обговорювати купівлю речей – як загального вжитку, так і особистих для дитини. Соціалізація відбувається через активне включення особистості у всі види взаємодії її життєвого простору. Рівень соціалізованості визначається змістовним наповненням структурних складових процесу соціалізації [7, с. 49].

Щоб включати в міжособистісні зв'язки та поглиблювати досвід взаємності з членами сім'ї та з іншими людьми поза домом, важливо дитину брати із собою по закупах на ринок, до магазину. Це дає відчуття входження в сім'ю повноправним членом та уможливорює пізнання світу за межами сім'ї чи інтернатного закладу. При цьому в процес соціалізації дитини, незалежно від її віку, включається її навчання користуватися побутовою технікою, що може за змістом пізнання нагадувати гру. Значна увага має приділятися обігу грошей та розумінню, звідки вони беруться.

У дослідженні І. Зубіашвілі проводився аналіз виховання монітарної культури в дітей, як частини їхньої економічної соціалізації. Науковець відмічає, що формування монетарних репрезентацій починається з трьох років. Саме в цьому віці діти набувають економічного досвіду через виділення грошей як особливих знако-символів у фінансово-економічних відносинах людей, що показано у *табл. 1*. Вивчаючи зміст економічної соціалізації дітей 3–10 років, І. Зубіашвілі показала, що такі економічні поняття, як «гроші», «праця», «банк», є основними, через які відображається дітьми цього віку економічна реальність. Провідним фактором включення дитини в економічну реальність є особиста діяльність, що здійснюється за допомогою використання грошей. Через гроші діти ознайомлюються з економічною сферою суспільства [15, с. 246–254].

В. Москаленко у дослідженнях відмічає, що гроші є узагальненою формалізованою стороною речового світу. Окрім суто економічних функцій (міра вартості, засіб обертання, платежів, накопичення) гроші є фактором формування психіки людей, створюючи і задовольняючи потреби у виживанні, існуванні, самозадоволенні, занятті певної страти в суспільстві і цього потрібно навчити дітей, що ввійшли у сімейне оточення, і які до цього в попередньому своєму досвіді, набутому чи спадково-генетичному, не знали (табл. 1) [6; 14].

Крім того, для кращої соціалізації дитини з самого початку входження дитини варто обговорити основні правила поведінки у вашій сім'ї. Не робити канікули для розпорядку, гігієни, харчування, дозвілля та відпочинку, створити умови для особистісного простору функціонування. Заборона чогось, надмірне застереження може викликати у дитини образ, протест, агресію. При цьому варто поговорити про різні побутові речі – де і що знаходиться, для чого, що дитині можна брати самій, а про що краще запитати у дорослих. Одночасно можна адаптувати дитину до нормативів, традицій, звичаїв родини, що заохочує її до прийняття стилю життя, як-то: «Тато у нас устає першим о шостій годині, оскільки рано їде на роботу, він вмивається першим. До речі, ось це його бритва. Тобі поки ще рано нею користуватися, але якщо тобі цікаво, як вона працює, то попроси тата, він увечері тобі обов'язково покаже. О шостій тридцять встаю я – роблю зарядку, приймаю душ та йду готувати сніданок. До речі, якщо ти хочеш – можеш встати і зробити зарядку разом зі мною, тоді ти перший підеш до душу. Але є й інший варіант – цього тижня ти поки що не будеш відвідувати дитячий садок (школу), і ми разом будемо займатися різними справами – відвідувати кіно, ігрові майданчики, тому ти зможеш поспати довше. Чи влаштує тебе таке? (Якщо ні, то чому?)».

Таблиця 1

Етапи формування уявлень про гроші (за Б. Стейсі)

Вік (роки)	Уявлення і поняття
4–6	Елементарні поняття про гроші і покупки
6–8	Розвиток понять про грошову систему і усвідомлення взаємозв'язків між грошима і працею
8–9	Розуміння цінностей грошей, поняття багатства і бідності
10–12	Більш диференційоване економічне розуміння, вміння будувати економічні відносини
12–15	Наближається до знань дорослих про функцію грошей

У процесі соціалізації дитини велику роль відіграє при звичаєння до харчування сім'ї. У дитячому закладі (інтернаті) дитина звикла до відповідного режиму та набору продуктів, тому не слід її одразу переучувати або ж заохочувати до делікатесів, закидати солодощами. Крім того, дитина навіть не бачила, як купуються продукти, звідки вони беруться. Щоб при звичаїти дитину до здорового харчування, варто обговорити з нею те, що вона більше любить, і ніякої «золотої серединки». Спільно ходити по закупи, вибирати ті продукти, що можна легко приготувати, та які є звичними для дитини, а готування якихось страв та спільне накривання столу зможе швидше адаптувати дитину до здорового харчування, при звичаїти до виконання нових обов'язків. Для економічної соціалізації, купуючи з дитиною, постійно потрібно наголошувати на вартості покупки та узагальнювати суму, що залишається на інші покупки чи на потім.

Економічне виховання дітей молодшого шкільного віку ставить за мету засвоєння ними доступних понять з економіки та розвиток інтересу до економічних знань. Важливим в цьому процесі є осмислення дітьми таких, пов'язаних з економікою рис, як бережливість, ощадливість, працьовитість, чесність, співчуття [14, с. 49].

Якщо у вашу сім'ю увійшла дитина вже шкільного віку, то вона вже має досвід економічної соціалізації, і з часом ви зможете зрозуміти, чи є вдалим цей досвід. Молодші школярі вже розуміють, що гроші – засіб обміну, тобто за гроші можна отримати, купити блага. Звичайно, тут явно виявляється споживча позиція, але поняття «гроші» стало абстрактнішим, універсальним. Не потрібно спокушати дитину, відкрито показуючи, де знаходяться ваші заощадження, дорогі прикраси, це не прояв вашої довіри до неї. Значна кількість таких дітей мають негативний досвід життя в родині, серйозні порушення процесу соціалізації, різні види депривації та соціальну дезадаптацію, вони важко пристосовуються до зміни умов

проживання та виховання, що викликає в них конфліктність, агресію та впливає на подальшу їхню соціалізацію. Такі діти, зазвичай, мають юридичний статус дитини, що залишилася без піклування батьків, та у подальшому можуть бути усиновлені. Як правило, такі діти потрапляють у нові родини із дитячих будинків, шкіл-інтернатів. Якщо така дитина мала досвід проживати у асоціальної сім'ї та негативні враження від грошей, це її налякає та насторожить.

Х. Дітмар відзначає, що більшість досліджень дитячих економічних уявлень більш-менш детально описують послідовність їхнього розвитку в порівнянні з теорією когнітивного розвитку. Кожна дитина проходить через квазіуніверсальний набір якісно різних стадій соціально-економічного розуміння, рухаючись від простих і конкретних до складних і абстрактних понять. Дитячі уявлення про економічні аспекти матеріальної власності поступово приводяться у відповідність із системами уявлень, що домінують в суспільстві. Ці уявлення передаються через батьків, школу, друзів і засоби масової інформації. Науковці-психологи у дослідженнях відзначають, що дошкільник уявляє собі гроші інакше, ніж першокласник, підліток інакше, ніж малюк. Тому, спілкуючись про гроші з дитиною, їй потрібно дати зрозуміти, що гроші – це атрибут дорослих, хоча вони і дають певні блага. Розповісти про культуру грошей, про існування різних обігових знаків у різних країнах. Дошкільник та молодший школяр ще не розуміють, як утворюється ціна товару, який можна купити, у них немає поняття про націнки, витрати і додаткову вартість, але починає порівнювати конкретні поняття (товар) і абстрактні (гроші). Багато дітей мають схильність до постійного обміну – іграшками, книжками, картинками тощо. Це є ознакою досягнення певного ступеня мислення, нового рівня порівнянь і аналогій [4].

Але усиновлювачам важливо знати, що з перших днів чи місяців не варто перенавантажувати дитину емоційно, влаштовуючи велику кількість екскурсій, відвідувань родичів, зустрічі друзів, оскільки вони спричиняють значні психологічні навантаження, що створює відчуття себе об'єктом оцінки і сприйняття, навантажувати новою інформацією. Неможливо усиновити дитину й відразу отримати омріяний батьками «ідеал дитини» – самодостатньої, самостійної, самореалізованої. Ефективна адаптація та подальша соціалізація дитини до нових умов життя проходить в контексті індивідуалізації її особистості. Вона передбачає пристосування дитини до існування в сім'ї, не тільки виходячи із потреб сім'ї, але і враховуючи її суб'єктивність – особисті потреби, мотиви, інтереси.

Таким чином, якщо в результаті соціалізації здійснюється соціальний аспект адаптації, то в результаті індивідуалізації – її особистісний аспект. Тому перед процесом усиновлення дитини необхідно приділити увагу соціально-психологічній підготовці усиновлювачів.

Висновки. З огляду на вищенаведене, ми можемо резюмувати, що саме адаптація дитини до сімейного життя в новій родині в єдності соціальних і індивідуально-особистісних аспектів дає змогу дитині розвивати власну готовність до самовизначення в більш широкому життєвому контексті, що є необхідною умовою її самореалізації в новому соціальному довіллі.

Встановлено, що якщо усиновителі наповнять життя дітей дошкільного віку елементарними економічними відомостями, то зазначене сприятиме розвитку в них передумов економічного мислення, що зробить процес соціалізації більш усвідомленим. У дітей будуть формуватися задатки дедуктивного мислення, новий тип психічної організації, що починає виконувати основну функцію в регуляції поведінки і діяльності дітей. Тому елементи початкової економічної освіти дітей в умовах усиновлення слід розглядати як мікрофактор їхньої соціалізації, що має значний вплив на становлення особистості дитини, формує її ставлення до матеріальних і духовних цінностей суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Розпочато роботу з розробки методичних рекомендацій для батьків-усиновлювачів щодо технік впливу на особистість дитини для формування у неї економічної культури, що забезпечить максимальну власну економічну адаптованість після входження у сім'ю, з одного боку, а з іншого, досягнення дитиною вдалої економічної соціалізованості в новому для неї соціальному середовищі.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : в 2-х томах. – Т. 1 / Б.Г. Ананьев ; под ред. А.А. Бодалева и др. – М., 1980. – 232 с.
2. Бевз Г.М. Приймозна сім'я: соціально-психологічні виміри : монографія / Г.М. Бевз. – К. : ВД «Слово», 2010. – С. 44.
3. Бевз Г.М. Соціально-психологічні чинники виникнення та розвитку прийомного батьківства : автореферат дис. на здобуття канд. психол. наук : 19.00.05 / Галина Михайлівна Бевз ; Центральний ін-т післядипломної пед. освіти АПН України. – К. : УІСД, 1999. – 153 с.
4. Кравцова М.М. Курс виживання для школьного психолога / М.М. Кравцова, О.В. Шевнина. – М. : Генезис, 2006. – 192 с.
5. Дембицька Н.М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. М. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – С. 53–67.
6. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підручник / В.В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
7. Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія / В.В. Москаленко. – К. : Фенікс, 2013. – 540 с.

8. Москаленко В.В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології / В.В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2004. – № 2. – С. 3–18.
9. Мудрик А.В. Социализация человека : учеб. пособ. [для студ. вузов, обучающихся по спец. 050711 (031300) – Социальная педагогика] / Анатолий Викторович Мудрик. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
10. Мельничук Т.І. Особливості адаптації дітей у сім'ї усиновителів / Т.І. Мельничук // Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2013. – Т. X. – № 25. – С. 331–341.
11. Мельничук Т.І. Визначення індикаторів психологічної готовності сім'ї до усиновлення / Т.І. Мельничук // Наукові записки. Сер. «Психологія і педагогіка» Національного університету «Острозька академія». – Острог, 2013. – Вип. 22. – С. 116–122.
12. Мельничук Т.І. Соціально-психологічний супровід, як умова соціалізації усиновленої дитини в сім'ї / Т.І. Мельничук // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південного наукового Центру НАПН України. – Одеса, 2013. – № 7/CXVII. – С. 178–183.
13. Мейли Р. Структура личности // Экспериментальная психология / Р. Мейли ; под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. – М., 1975. – Т. 5. – С. 196–283.
14. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект : монографія / [Москаленко В.В., Білоконь І.В., Дембицька Н.М. та ін.] ; заг. ред. В.В. Москаленко. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – 154 с. – (Б-ка журн. «Соціальна психологія»).
15. Зубіашвілі І.К. Соціалізуюча функція грошей / І.К. Зубіашвілі // Коломінські читання : м-ли Другого міжнар. наук. форуму / [за ред. М.Ф. Головатого, О.Л. Турініної]. – К. : ДП «Персонал», 2009. – С. 246–254.
16. Жадан Р. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку / Р. Жадан, Г. Григоренко. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2006. – 116 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Anan'ev B.G. Izbrannyye psichologicheskie trudy : v 2-h tomah. – Т. 1 / B.G. Anan'ev ; pod red. A.A. Bodaleva i dr. – М., 1980. – 232 s.
2. Bevz H.M. Pryyomna sim"ya: sotsial'no-psykholohichni vymiry : monohrafiya / H.M. Bevz. – К. : VD «Slovo», 2010. – S. 44.
3. Bevz H.M. Sotsial'no-psykholohichni chynnyky vynyknennya ta rozvytku pryynomnoho bat'kivstva : avtoreferat dys. na zdobuttya kand. psykhol. nauk : 19.00.05 / Halyna Mykhaylivna Bevz ; Tsentral'nyy in-t pislyadyplomnoyi ped. osvity APN Ukrainy. – К. : UISD, 1999. – 153 s.
4. Kravcova M.M. Kurs vyzhivaniya dlja shkol'nogo psihologa / M.M. Kravcova, O.V. Shevnina. – М. : Genesis, 2006. – 192 s.
5. Dembyts'ka N.M. Sotsial'no-psykholohichni problemy ekonomichnoyi sotsializatsiyi molodi / N. M. Dembyts'ka // Sotsial'na psykholohiya. – 2008. – № 3. – S. 53–67.
6. Moskalenko V.V. Sotsial'na psykholohiya : pidruchnyk / V.V. Moskalenko. – К. : Tsentr navchal'noyi literatury, 2005. – 624 s.
7. Moskalenko V.V. Sotsializatsiya osobystosti : monohrafiya / V.V. Moskalenko. – К. : Feniks, 2013. – 540 s.
8. Moskalenko V.V. Suchasni napryamky doslidzhen' v ekonomichniy psykholohiyi / V.V. Moskalenko // Sotsial'na psykholohiya. – 2004. – № 2. – S. 3–18.
9. Mudrik A.V. Socializatsiya cheloveka : ucheb. posob. [dlja stud. vuzov, obuchajushhihsja po spec. 050711 (031300) – Social'naja pedagogika] / Anatolij Viktorovich Mudrik. – [2-e izd., ispr. i dop.]. – М. : Akademija, 2006. – 304 s.
10. Mel'nychuk T.I. Osoblyvosti adaptatsiyi ditey u sim"yi usynoviteliv / T.I. Mel'nychuk // Aktual'ni problemy psykholohiyi. Psykholohiya navchannya. Henetychna psykholohiya. Medychna psykholohiya : zb. nauk. pr. In-tu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka. – К., 2013. – Т. X. – № 25. – S. 331–341.
11. Mel'nychuk T.I. Vyznachennya indykatoriv psykholohichnoyi hotovnosti sim"yi do usynovlennya / T.I. Mel'nychuk // Naukovi zapysky. Ser. «Psykholohiya i pedahohika» Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». – Ostroh, 2013. – Vyp. 22. – S. 116–122.
12. Mel'nychuk T.I. Sotsial'no-psykholohichnyy suprovid, yak umova sotsializatsiyi usynovlenoyi dytyny v sim"yi / T.I. Mel'nychuk // Nauka i osvita : nauk.-prakt. zhurn. Pivdennoho naukovoho Tsentru NAPN Ukrainy. – Odessa, 2013. – № 7/CXVII. – S. 178–183.
13. Mejli R. Struktura lichnosti // Jeksperimental'naja psihologija / R. Mejli ; pod red. P. Fressa i Zh. Piazhe. – М., 1975. – Т. 5. – S. 196–283.
14. Ekonomichna sotsializatsiya molodi: sotsial'no-psykholohichnyy aspekt : monohrafiya / [Moskalenko V.V., Bilokon' I.V., Dembyts'ka N.M. ta in.] ; zah. red. V.V. Moskalenko. – К. : Ukrainys'kyj tsentr politychnoho menedzhmentu, 2008. – 154 s. – (B-ka zhurn. «Sotsial'na psykholohiya»).
15. Zubiashvili I.K. Sotsializuyucha funktsiya hroshey / I.K. Zubiashvili // Kolomins'ki chytannya : m-ly Druhoho mizhnar. nauk. forumu / [za red. M.F. Holovatoho, O.L. Turininoyi]. – К. : DP «Personal», 2009. – S. 246–254.
16. Zhadan R. Ekonomichna osvita ditey starshoho doshkil'noho viku / R. Zhadan, H. Hryhorenko. – Zaporizhzhya : TOV «LIPS» LTD, 2006. – 116 s.

Melnychuk, T.I. Economic socialization of children in situations of adoption. Analysis of the problem. The article highlights some aspects of socialization of children after their adoption. On the basis of theoretical and practical analyses, the author analyzes psychosocial factors that influence the formation of children's economic culture and the basic criteria for economic socialization of children in the family setting.

Economic education of orphans is aimed at their assimilation of economic concepts and development of interest to economic science. Important in this process is children's understanding of such economic features as providence, thrift, hard work, honesty, compassion, etc. It is noted that the process of economic socialization is associated not only with children's

everyday life, but also with quite common socio-economic problems. The leading role in this is played by the real involvement of the individual in the activities by which (s)he acquires economic knowledge and economic experience.

After the child enters the family, the parents need to build personal relationships with the adopted child, reduce the psychological distance between people, and develop relationships with and positive attitudes toward each other. The economic socialization of adopted children is considered as a component of their socialization and defined as their development of economic and psychological characteristics through children's assimilation of social economic values as a result of children's economic activities. At the level of society, the family and parenthood are the social institutions that shape children's understanding of economic culture and their adaption to social norms and traditions and customs of the family. The economic socialization in this context is an element of socialization.

Keywords: adoption, adaptation, economic socialization of adopted child, formation of economic culture in orphans.

Відомості про автора

Мельничук Тетяна Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Melnychuk, Tetiana Ivanivna, PhD, senior researcher, Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: mti_kiev@ukr.net